

Dr. BUDAY-GOLDBERGER LEÓ:

„FELFEDEZTEM AMERIKÁT”

A MAGYAR COBDEN SZÖVETSÉG KIADÁSA, BUDAPEST

HALASI-FISCHER ÖDÖN ELNÖK:

Hölgyeim és Uraim,

Amerikát Kolumbusz óta meglehetősen sokan felfedezték már Európában, de kétségtelen, hogy még mindig sok fölfedezni való maradt ott. Hiszen az Új Világban olyan új és grandiózus civilizáció nőtt ki, melyet nemcsak az európaiak, hanem maguk az amerikaiak sem tudnak teljesen áttekinteni; az amerikai szellem is nehezen bírja az iramot az amerikai tényekkel s Amerikában is napról-napra jelennek meg az Amerikafelfedező könyvek, melyek ezt a társadalmat új meg új oldalról ábrázolják.

Ma esti kitűnő előadónk, budai dr. Buday-Goldberger Leó elnök úr, a felsőház tagja, — szerényen, bizonyára tréfásnak gondolta előadása címét: „Felfedeztem Amerikát”, de mi meg

vagyunk győződve arról, hogy észrevételei ránk valóban a fölfedezés frissességével és hitelességével fognak hatni. Ismerjük őméltósága látási módjának tisztaságát, világosságát és eredetiségét, tudjuk, hogy azok közé a gazdasági és közéleti férfiak közé tartozik, akik képesek elfogultság nélkül szemlélni a közeli és távolabbi jelenségeket. A vezető pozíció, melyet a gyáriparban betölt, a nagy [tekintély, melyet a politikai és társadalmi életben élvez, kezdeményező és cselekvő tehetségének méltó jutalma; azé a szociális és művészi érzékenysége, mellyel benne a gyakorlati érzék, a józanság, az intuitív gondolkodás párosul. Őszinte tisztelettel és szeretettel köszöntöm körünkben és kérem, tartsa meg nagy érdeklődéssel várt előadását.

DR. BUDAY-GOLDBERGER LEÓ:

Hölgyeim és Uraim!

Nagyon köszönöm azokat a meleg és igen jól eső szavakat, amelyekkel tisztelt elnök uruk, Fischer Ödön kedves barátom fogadni szíves volt. Én a magyar példaszót: „hogy messziről jött ember azt mondja, amit akar”, „abban a változatban is igaznak látom, ép a tisztelt elnök úrnak kedves szavai alapján: „hogy messziről jött emberről azt mondanak, amit akarnak”. Mert tisztelt Hölgyeim és Uraim, ha én csak a felét hinném el ezeknek a megállapításoknak, amelyekről csak azért tudtam előre írni, mivel előre megmondotta nékem, hogy ő az ő szokott kedvességével dicsérni fog, akkor magamnak is egy nagy beképzelési komplexum alapján az lenne

az érzésem, hogy tulajdonképen nem is a magyar gyáriparnak egy szerény és talán Lelkiismeretes és talán nem minden invenció nélkül való munkása áll itt önök előtt, hanem egyike annak a világot felfedező, világot meghódító díszes testületnek, amely Strabo-val, Marco Polo velencei nobilevel kezdődik és olyan nevekkel dicsekszik, mint Vasco de Gama, Sir Francis Drake, Bering, Cook, Livingstone, Sven Hedin vagy Stein Aurél kiváló honfitársunk. Méltóztatnak észrevenni, hogy Kolumbus nevét óvatosan elkerültem: az ember a konkurrenséről vagy rosszat mondjon, vagy semmit.

Ezekután hadd számoljak be arról és ezt egyúttal előljárónak tekintem, hogy előadást vállaltam e kitűnő körben, egy oly témáról, amelyről akárhányan itt (könnyű szerrel sorolhatnék fel kedves hallgatóim közül igen sokat) akár könyvekből, akár személyes tapasztalatokból bizonyára sokkal többet tudnak, mint én magam. Már a cím is, melyet választottam — „Felfedeztem Amerikát” — megmagyaráz ebből egyet-mást. Talán felesleges hangsúlyoznom, hisz ismernek eléggé, semmiképen sem akar ez egy

pretenciózus nagyképű cím lenni. De tréfás cím sem akar lenni, mert valóban arról van szó, hogy valaki hajóra száll és elindul egy földrész felé, melyről az illető nem tud sokkal többet, mint amennyire annakidején — sajnos, nagyon régen — a sütőutcai luteránus gimnáziumban megtanították, és ezeket az ismereteit legfeljebb George Washington alakjáról, Franklin néhány bölcs tanításáról, Wilson 14 pontjáról, a prohibíció körüli csatákról, Al Capone-ról és egyéb gengszterekről, újságinformációkkal az amerikai demokráciáról, az Egyesült Államok közgazdasági struktúrájáról, no meg Roosevelttel reformjairól szóló egynémely, nem igen sok adattal egészítette ki és aki ez informátlansága felett legfeljebb azzal vigasztalhatta magát, hogy Kolumbus még ennyit sem tudott és mégis felfedezte Amerikát.

Szóval ez az ember hajóra ült, felkeres egy számára ismeretlen világtájat és erről a felfedezéséről, erről a nagy lelki emóciónak nevezhető kalandjáról most beszámolni próbál önök előtt. Tehát nem a közgazdaságtan köréből való az előadásom, s még kevésbé a néprajz, vagy geo-

gráfia köréből, hanem inkább egy pszichológiai tanulmány, mely ha Önök számára csak félig olyan érdekes lesz, mint számomra, aki ezt átélte, akkor én előadásom hatásával nagyon megleszek elégedve.

Már most ne méltóztassanak azt gondolni, hogy én elutazásom előtt, illetőleg attól az időtől, amidőn ez útra elhatároztam magam, egész addig, amíg tényleg hajóra szálltam, könnyű szívvel törődtem bele abba, hogy Amerikáról keveset tudok. Nagyon is tudtam, hogy ottani feladatomat lényegesen megkönnyítené, sok mindenfajta tévedéstől megóvna, a dolgok igazi lényegéhez közelebb vinne, ha én többet tudnék Amerikáról, mint amennyiről már fentebb megemlékeztem és ha irodalmáról egyéb könyvek is állnának rendelkezésemre, mint amelyekre Jules Verne „Észak a dél ellen”, vagy Cooper „Bőrharisnya” című könyvéből oly kellemetesen emlékezünk. S akkor az utazás előtti idegességben átlapozott könyvek között — mert tanulmánynak ezt igazán nem lehet neveznem — kezembe került André Sigfried-nek, a Sorbonne világhírű tanárának a könyve az Egyesült Álla-

mokról, melynek első fejezetében azt fejtí ki, hogy milyen nehéz feladat általában Amerika, különösen pedig az amerikai nép megismerése. Azt mondja André Sigfried: „az amerikai ember lényének vonásai a maguk komplexitásukban alig bogozhatók ki. Nem mintha egy teljesen amerikaivá vált egyén lelkialkata túlságosan összetett volna: az a kényszerűség, mely az amerikaiit arra bírja, hogy alkalmazkodjon, eltörli lelkének gyengébb vonalait s belőle vajmi gyakran primitív tucate mbert csinál. Az európai ember mint egy régi civilizáció fáradt gyermeke érkezett meg ide. Amerika megfiatalította, majdnem gyermekké változtatta. De azért a régi elemeknek is egy csaknem áttekinthetetlen változatossága marad meg, mely néha váratlanul új életre kap és egyszerre nyilvánvalóvá válik, „hogy a múlt több, mint fantom”. André Sigfried azután részletesen kifejti, hogy mi mindennek az ismerete szükséges, hogy Amerika lényegét igazán megismerni akarjuk. Azt mondja: „Nem elég tudni azt, hogy melyek azok a népek, nemzetek, melyek az amerikai nép kialakulásához hozzájárultak: hivatalos statisztikák

erről úgysis meglehetősen megbízható adatokkal szolgálnak. Ez azonban nem elég, mert aki ezt a problémát kutatja, annak különös érzéssel kell bírnia az angol nonconformista protestantizmus szellemének megértése iránt. Akiben a puritán tradíciók szelleme nincsen meg gyermekkorától fogva, aki tehát nem ismeri az önmagával való megelégedettségnek és az „Úristenhez való privilegizált viszonyának szellemét, az épen olyan kevésbé értheti meg az Egyesült Államokat, mi at például egy katolikus ember Angliát. De André Sigfried szerint még ez sem elég. Nagyon megkönnyítené szerinte tanulmányutunkat, ha őseink között egy Cromwell koponyájú ember is volna, és azután még szükség volna egy német pietista — lutheránus nagybácsira. Egy orthodox protestáns nagynénire, aki különösen utálkozik a francia frivolitástól — ilyen rokonsággal már lehetne valamit kezdeni, feltéve, ha volnának ismerőseim az ír katolikusok, a németszármazású professzorok között, továbbá egy olasz nagybácsi, aki ragaszkodik a makarónihoz, azután egy kedves, de jellemtelen örmény rokon és főként egy zsidó nagybácsi Frankfurtban, vagy

Londonban, vagy még inkább a lemergi getthoban, esetleg Saloniki-ben.” Itt a 30-ik oldalon, mint velem ez már ilyen könyvek olvasásánál oly gyakran történt, abbahagytam mélyen tisztelt Hölgyeim és Uraim André Sigfried olvasását, holott ez a munka legalább is 300 oldalnyi. A puritanizmus és az Istenhez való külön privilegizált szellem, a Cromwell rokonság stb. csak még ment volna valahogy. De honnan vegyek én egy zsidó nagybácsit Saloniki-ben? Abbahagytam, megvigasztalva egy kiváló tudós azon megállapítása által, hogy Amerika lényegileg kitanulhatatlan.

Így megnyugodva 1936 szeptember 16-án délután 6 órakor, pontosan 444 évvel azután, hogy Kolumbus útjára kelt, szálltam Cherbourgban a Queen Mary-re. Látni méltóztatnak szerény előadásom a történelmi precizitás szempontjából semmi kívánni valót nem hagy hátra. Mielőtt erről a Queen Mary-nek nevezett hajócsodáról nyert impresszióimat elmondom, legyen szabad egyet-mást azokból az üzleti elgondolásokból is elmondanom, melyeket — már az előbbieket szerint is — teljesen függetlenül André

Siegfriedről — utazásom folyamán megvalósítani reméltem.

Bármily különösnek is hangzik, abban a reményben ültem a hajóra, hogy az Egyesült Államokat megszerzem mint export-piacot válsalatomnak. T. i. ami az utolsó 5 esztendőben történt, ahogy a hirtelen és váratlanul bekövetkezett kereskedelempolitikai, devizapolitikai, sőt technikai változások, hol az egyik, hol a másik piacról szorították ki exportunkat, melynek működési köre pedig 42 országra terjed ki, válsalatumkat arra kényszerítették, hogy az elveszett piacok helyett állandóan és állandóan újakat és újakat szerezzünk és szervezzünk meg. Ezen a nehéz felfedező-utunkon csaknem mindenüvé eljutottunk Svédországtól Szicíliáig, Londontól Cairóig, Dél-Afrikától Ausztráliáig, de az Egyesült Államokba és Kanadába nem sikerült az utat megtalálnunk és pedig egyszerűen azért, mert az Egyesült Államok vámrendszere szinte áttörhetetlen. A kanadai a mi viszonylatunkhoz képest is horribilis nagyságú, de mégis ott könnyebb, mint az Államokban. Bizonyos köreink számára, kik melegágyi nő-

vénynek szeretik iparunk hatalmas fáját nevezni, érdekes tanulmány lenne ez a vám. Az Államok vámszisztémája olyan, — legalább is ami a textilárukat illeti, hogy alkalmazva a súly- és értékvámrendszer valamely kombinációját és belekomplikálva személyes természetű és esküjellegű nyilatkozatokat, százszázalékos értékvámnál sokkal magasabb tételekhez jutnak el, ami az árut oly mértékben drágítja meg, hogy ennek ára körülbelül megfelel annak a detailforgalmi árának, amelyet a nagy amerikai áruházak hasonló természetű árukért vevőiktől elkérnek. A Queen Mary-re szállva azzal kecsegtettem magam, hogy ezt a bevehetetlen vámfalat fogom áttörni és hadd dicsekedjek el már most kedves hallgatóim, hogy ez Kanadában teljes mértékben, az Államokban is valamelyest sikerült. Hogy ezt hogyan, mikép csináltam, azt tekintettel az esetleg jelenlévő konkurrenciára, nem árulhatom el, a legszívesebben úgyis azt hiteném el velük, hogy Rooseveltt Goldberger cikkekre külön kedvező vámtételeket engedélyezett. A másik elgondolás, mely utamon vezetett, a következő volt:

Az elmúlt év folyamán egy igen előkelő, régi tradícióval bíró, vertikálisan kiépített angol textilgyárral olyan természetű megállapodást kötöttünk, melynek alapján a kereskedelmi kooperáció és bizonyos exportpiacok együttes megoldozása mellett elsősorban tapasztalataink kicserélésére helyezük a fősúlyt. Már a megállapodás megkötését megelőző tárgyalások folyamán tapasztaltam, hogy milyen rendkívüli nagy érdeklődést váltott ki kollekciónk, ahogy az teljes egészében prezentálódott és hogy ezekből angol barátaim milyen aprólékos részletekbe menőleg igyekeztek már akkor minden kis nuance-ot, a gyártást illetően megérteni, meg tudni. A kooperációs megállapodásnak éppen ez lett a főszlopa.

Már most tudva azt, hogy 42 ország fogyasztásán alapuló, évről-évre megújuló kollekciónk nemcsak a legújabb divatirányt képviseli, de nem ritkán avant gárdistája egy eljövendő új divatnak, azt hittem, hogy ahogy angol barátaink érdeklődését fel tudtuk kelteni mintáink, színezéseink, gyártási eljárásaink iránt, úgy fogok találni Amerikában is egy oly gyárost,

akit érdekelni fognak azok a fejlődési lehetőségek, amelyeket egy velünk való együttműködés nyújtani tud.

Az volt az elgondolásom, hogy Amerika teljesen zárt területű gazdasági egységet képezvén, oda nyugodtan eladhatjuk évről-évre kollekcióinkat, gyártási tapasztalatainkat, különös tekintettel, hogy az előbb említett nagy vámok következtében az odavaló exportnak átütő sikere úgy sem lesz. Nem kell félnünk attól, hogy az illető a mi gyártási eljárásainkkal készített és saját mintáinkat feltüntető árukkal nekünk majd különböző exportterületeinken versenyt támaszt, miután az amerikai gyárosok rendszerint megelégszenek saját országuk fogyasztási területével, és nem igen exportálják áruikat.

Mint méltóztatnak látni, ez az egész terv a maga egyes részleteiben logikusan volt átgondolva és miután az angol relációban egy egészen hasonló elgondolást sikerrel keresztül tudtunk vinni, nem volt okunk feltételezni, hogy a teoretikus megfontolás helyességének ellenére ez a gondolat Amerikában gyakorlatilag kivihetetlen.

Hogy úgy mondjam, a gazda nélkül csináltam számításomat. Már amerikai tartózkodásom első hetében megállapítottam, hogy úgynevezett propre-gyár, tehát olyan, amelyik saját szám-lára, saját árujára, saját mintáit készíti és el-adja, egy-kettő kivételével úgyszólván egyáltalán nincsen az Államokban. Az amerikai nyomó-gyárak túlnyomórészt bérüzemek, amelyek mé-terenkénti bérösszeg — tehát munkadíj ellené-
ben idegen személyek, manipulánsok nyersáru-ját *nyomják*. A mintákat ezek az utóbbiak ad-ják, a gyárost nem érdekli az egész mintakérdés és természetesen — amennyiben ez a minták-kal kapcsolatos — a gyártási eljárás kérdése sem. A gyáros nem produkál saját árut, *nem igen* törődik a gyárában előállított minták szí-nezésével, hanem bérben gyártja *azt*, amit a manipuláns-kereskedő nála megrendelt. Talán ez a körülmény az oka annak, hogy európai szemmel nézve, az amerikai nyomott áru ízlés-minták és színezések szempontjából az európai-hoz képest, általában alacsonyabb nívót képvi-sel. Bárhogyan is lehet ez, biztos az, hogy ennek az egész szépen átgondoltnak látszott tervem-

nek megvalósítását ez tette lehetetlenné.

De azért ezek a tárgyalások mégsem voltak meddőek, gyárosokkal ismerkedtem meg, üzemeket jártam végig és nagy alapossággal tanulmányoztam textilgyárakat, fonodákat, szövőgyárakat, festő-, nyomó- és kikészítőüzemeket, pamut- és selyemgyárakat és e látogatások számomra igen érdekes, de meglepő tanulsággal szolgáltak: meg kellett állapítanom, hogy saját vállalatom fonó- és szövőgyára, melyet Európa legmodernebb berendezésű és legjobban karbantartott üzeimei közé számítanak, a legújabb amerikai fejlődés mértékével mérve, bizony nemcsak racionalizáltság, de gépberendezés szempontjából is már kissé antikválnak tekintendő. Ezzel szemben a régi Goldberger nyomógyár, amely részben 1784-ben emelt falak között van ma is elhelyezve, melynek gépparkjában még ma is több évtizedes múltú berendezési tárgyakat találunk, ez a régi gyár, de természetesen up to date tartott gyár, felveheti a versenyt Amerika legszebben berendezett nyomógyárával is, minden szempontból.

A harmadik célja utannak a pamutbeszerzés

dolga volt. Mint méltóztatnak tudni, mélyen tisztelt Hölgyeim és Uraim, Amerika a pamutnak tulajdonképeni hazája és a világ gyapotfogyasztásának több mint a fele ma is amerikai pamutban talál fedezetet. Természetesnek fogják tehát találni, ha utam céljai közé felvettem a pamutbeszerzés kérdésének tanulmányozását is. A helyszínen akartam megállapítani, hogy hogyan alakul a pamut vándorlása, miféle kezeken megy keresztül, amíg a délvidéki „Belt”-ből például a magyarországi főnőig eljut. Fel kívántam kutatni ennek az útnak minden apró fázisát, hogy azután majd olyan bekapcsolódási lehetőséget találjak, ami olcsóbbá teszi számomra a pamutot, tehát kedvezőbben alakítja termelési költségeimet és — ez a fő — nemes valuta megtakarítást is jelent.

Ezeket a gondolatokat hánytam-vettem meg a paris—cherbourgi vonaton, amiből méltóztatnak látni, hogy a világon minden út argonauta út — az argonauták is nyilván görög textilgyárosok voltak, hiszen gyapjúért keltek veszedelmes útjukra, és argonauta út volt a Santa Maria útja és Kolumbus abban a hitben merész-

kedett az ismeretlen óceánra, hogy Cypango meseországának dús kincseit fogja majd magával hozni és közönyösen haladt el a mellett a *sokkal* értékesebb kincs mellett, melyet később Erzsébet angol királynő kalóz-admirálisa hozott Európába: *a burgonya mellett*. Szóval ezekkel az argonauta tervekkel szálltam a Queen Mary-re, melyről jegyzeteimben a következőket találok írva: „A hajó berendezése páratlan, Falus Elek sem tudná jobban; ha a tavaszi vásáron ebben a keretben állíthatnám ki áruimat, biztos siker!” Például a nagy étterem egyik főfalát egy óriási térkép díszíti, erősen futurista stílusban, amely térképen egy kis villanyvilágította hajó a nap és éjszaka bármely pillanatában jelzi azt a pontot, ahol a hajó éppen van. Ez a kis hajó a térkép nagyságához képest relatív ugyanazon sebességgel halad, mint a hajó.

A kabinok berendezése teljesen egyenrangú bármely nagy európai luxus-szállóéval. A telefonszolgálatra azt lehet mondani, hogy tökéletes, miután az ember ágyában fekvé bármikor felhívhatja akár a szobapincért, akár Budapestet, vagy üzletfelét Milánóban, vagy Ausztrá-

liában. Az ellátás a hajón annyira raffináltan fényűző, hogy azt hiszem, hogy a legelkényeztetettebb ízlést kielégíti, én bár ennek kompetens bírója nem vagyok, mert tudvalevőleg mindig csak az egyszerűségnek voltam a híve. Az étlapokon azonban naponta szerepelt vagy 200 étel, amelyeket ha valaki mind megkívánta volna, úgy boldogan szervírozták volna egymásután. Rendkívül büszkék konyhájukra és igyekeznek mindenkit rávenni, hogy többet és még többet fogyasszon. Valóban minden elképzelhetőt megtesznek, hogy az utas jól érezze magát a hajón. Tíz különböző nemzetiségű szakács van, akiknek mindegyike egész művészetével rendelkezésre áll, hogy a legindividuaisabb kívánságoknak is megfeleljen. Rendelhet ott az utas akármilyen vad nemzeti eledelt, még akkor is, ha az nincsen az étlapon, örömmel és ambícióval fogják ezt megcsinálni és természetesen ezért semmit sem számítanak, sőt ha a rendelés kellő időben történt, úgy délben már a különételt is feltüntető nyomtatott kis menükártyát ott fogja az utas találni tányérja mellett.

Csodálatos ellentéte ennek a raffináltságnak

és fejlődésnek az a konzervativizmus, amely az angol-szász tömegeknek spontán megnyilvánulásában például játék közben tapasztalható. A hajón számtalan helyen láttam táblákat kifüggesztve, amelyek az utazóközönséget hamiskártyásoktól óvták. Azt gondolom, hogy Dickens már találkozhatott ezekkel a táblákkal, amikor amerikai felolvasó körútjára indult. Az utasok száma 2000 körül lehetett, ennek 90%-a amerikai. A legénységég 1000, szóval összesen 3000 ember, ami Kolumbus 3 hajójának 80 főnyi legénységéhez viszonyítva elég szép haladás, 25 mentőcsónak van és minthogy egy csónakba körülbelül 40 ember fér el, kikalkuláltam, hogy baj esetén az amerikaiak egy jelentékeny részének el kell pusztulnia. Este a szokásosnál merészebb estélyi ruhák, az asszonyok, sőt leányok felháborító módon kihívóak. Én úgy éreztem, nem voltam eléggé felháborodva. Ezeket és hasonló feljegyzéseket látok útinaplómban. Sokkal többet már nem is jegyezhettem fel. Egy-két rosszullétet, egy-két ismeretséget, köztük egy francia tengerész, aki a háborúban a Monarchia flottája ellen is küzdött, pontosan ismerte a

Kormányzó Úr öfömlétsága haditetteit és ezekről a legnagyobb reverenciával emlékezett meg. Még néhány látogatás a 2-ik és 3-ik osztály igazán szép helyiségeiben és 4 napi utazás után, 10 órakor éjjel feltűntek New-York fényei.

Itt egy pillanatra meg kell állnom, Hölgyeim és Uraim. Újból felvetem a kérdést, vajjon illő dolog-e, hogy én itt lelki impresszióim grafikonját próbálom Önök elé vetíteni, ahelyett, hogy komoly kísérletet tennék arra, hogyha már az André Sigfried által jelzett okokból nem is vállalhatom, hogy az amerikai ember profilját rajzoljam meg, legalább annak a termeléspolitikai és társadalmpolitikai rendszernek a képét vázolnám fel, melynek útján Amerika gazdaságilag a világ élére került. Továbbá az 1930-ban bekövetkezett krízist felidéző okokat analizálnám és végül annak a hatalmas forradalmi akciónak a képét vetíteném, mellyel Rooseveltnél elnök a maga birodalmát a krízisből kivezette. Bizonyos, hogy a kellő s nem túl intenzív stúdiumok után igen érdekesen lehetne erről beszámolni és bizonyos az is, hogy mindaz, amit Amerikában láttam, tapasztaltam, az alkalmas „Schule der

Geläufigkeit” volna ezekhez a tanulmányokhoz. Vagy folytatom, milyen szép, — de mindjárt sóhajtván teszem hozzá — egy nagytudású történettudós számára való feladat volna kutatni a geneziséket ennek az érdekes államalakulatnak onnan kezdve, hogy a Mayflower 104 zarándok utasa 1620-ban kikötött Plymouthban, *Boston* szomszédságában és ott oly megállapodásra léptek, egymással szemben hitükből fakadó olyan kötelezettséget vállaltak — Civil-Body-Politic — hogy valahogyan innen kell származtatni a puritánizmusnak azt a szellemét, amely az Egyesült Államok kulturális és gazdasági fejlődését eldöntötte. „Kálvinista és puritán felfogás szerint — így mondja egy másik ismerője Amerikának, Johannes Stoye — a hívő ember polgári működése körében is Istenért dolgozik és ezt annál inkább kell cselekednie, minél nagyobb a sikere itt a földön.” Ezzel szociális szempontból erős ellentétben áll a katolicizmussal, melyet az Egyesült Államokban az utóbbi időkig meglehetősen elutasítottak. A katolicizmus itt — így mondja Stoye — értett ahhoz, hogy a gazdagsággal szövetkezzen, de soha a gazdagság-

nak külön rangot, külön méltóságot nem adományozott. Az ő szemében a *szegénység* jelentette a lelki nemességet. Ezzel tán közelebb is jutott Istenhez, mint a gazdag ember. A puritán ember külön érdemnek tudja be, ha gazdag volt és amikor nyereségeket vágott zsebre, azt abban a szent meggyőződésben tette, hogy ezekhez az isteni Gondviselés juttatta.”

Stoye-nak ezt a gondolatát csak annak a bizonyítására idéztem, hogy ebből és hasonló megállapításokból kiindulva, *végig* elemezni az Egyesült Államok felfejlődését puritán szellemű kolóniákból — a világháborút eldöntő, mert hisz mindannyian tudjuk, hogy ő döntötte el — nagyhatalommá, a legkülönb tudósok tollára méltó feladat. Amit azért húzok ilyen különös-képen alá, hogy Önök előtt *újból és újból* ekszkuzáljam magam, amiért én itt ma lírai jegyzetekkel töltöm ki előadásom óráját, amely óra — s ezt vigasztalásukra mondom, végül is el fog múlni — és az utolsó idő, különösen a háborúutáni esztendőök gazdasági fejlődésének témája, tán közelebb is van hozzám és ha nem is tudásomnál, de tapasztalataimnál fogva in-

kább vagyok hivatva erről nyilatkozni, mint tudományi kérdésekről, s mert valóban érdekesebb témát, mint az utolsó 16 esztendő fejleményei az Egyesült Államokban, az 1920—1921-es évek krízisét, a reákövetkező fellendülést, az ipari produkció indexszámainak nagymértékű emelkedését, a technikai berendezkedés tökéletesedését, az áruhárendszer, a részletfizetésekre való eladás, melynek forgalma 1922-től 1929-ig másfélmilliárdról 9 milliárd aranydollárra emelkedett, a rész vényspekuláció, a világ bankárjává való fejlődés fázisait egész odáig, míg 1929-ben az Államok a prosperity csúcspontjáig jutottak el — mindennél érdekesebb témát alig tudok elképzelni. De kénytelen voltam ezelől is abszolúciót adni magamnak és mellőzöm Roosevelttel eljövételével és a new-deal-lel összefüggő rendkívül érdekes kérdések tárgyalását abból az egyszerű okból, mert igazán és alaposan csak most, amerikai utam *után* fordult ezek felé érdeklődésem, s mert még néhány amerikai út és jó egynéhány kötet tanulmányozása szükséges ahhoz, hogy *ezekről* szóló előadáshoz a jogot megválthassam.

Tehát Hölgyeim és Uraim, revenons à nos moutons, intézzük el New-York kikötőjében a vámvizsgálatot s azután taxiba ülve hajtassunk a szállodába, amelynek méreteiről, berendezéséről, amerikanizmusáról, azok is eleget tudnak, kik nem jutnak Amerikába.

Első impresszióm:

Óriási város, méreteivel, lármájával, tohuva-bohu jávai valósággal ráfekszik az emberre. Mindenén már első felületes szemléletre is valamilyen irtózatossá vád, üldözött sietség látszik uralkodni. Senkisé is vesz még arra sem időt, hogy kalapját levegye — még akkor sem, ha üzletbe, irodába, hivatalba megy be — az pedig, hogy az utcán kalappal köszönjön, vagy pláne kezét fogjon, az senkinek eszébe sem jut.

New-Yorkban az első pillantásra fel lehet ismerni az újonnan érkezetteket — amint az ég felé fordított ábrázattal járkálnak, élénk és kellemetlen akadályt képezve a közlekedésnek. De ez magától értetődő. Szokatlan gondolat európai ember számára ez a fantasztikus méretezésű kő- és acéltömeg, amely bizar össze-visszasággal me-

red az égnek, amelyből a főútvonalakon bizony csak igen kis szegmentum látszik.

Mindjárt a legelső napokban éreztem, hogy az ember fizikai energiagazdálkodása Amerikában valahogyan egészen más, mint bárhol egyebütt Európában. Nem tudom, hogy az atmoszférikus viszonyok következményei-e ez, avagy az ottani élet összehasonlíthatatlanul gyorsabb, szaggatottabb és pihenést alig ismerő tempója miatt van így: bizonyos, hogy a napi munka lebonyolítása lényegesen fáradtságosabb és nagyobb feladatot ró az ember fizikumára, mint akár nálunk, akár Berlinben, Parisban vagy Londonban. Egy irodalomban kiválóan jártas barátom beszélt nekem egyszer, hogy egy magyar tudós meg akarván állapítani, hogy Petőfi a szerelem költője-e vagy a hazaszereteté, ahhoz az egyszerű statisztikai módhoz folyamodott, hogy megolvasta, hányszor fordult elő Petőfi verseiben ez a szó „szerelem” és hányszor „haza”.

Nos hát, most utólag én is megnéztem, hogy melyik szó fordul elő legtöbbször jegyzeteimben s bizony szégyenkezve kell bevallanom, hogy a haza szó, a szerelem szó is ritkán fordul elő, de

annál sűrűbben ez a kifejezés: „halálosan kimerülve érkeztem szobámba”.

Az amerikai ember szótárában azonban úgy látszik, a „love” — szerelem — szó játszik különösen fontos szerepet. Legalább is erre látszik mutatni, hogy a Western Union Telegraph Co., hogy a versenyvállalatokon felülkerekedjen, ottlétemkor azt az elhatározását közölte a lapokban, hogy sürgönyökben azért a szóért: love „szerelem”, „szeretek”, semmit nem számít fel.

Minden hozzájárul az élet fáradságosabbá tételéhez: így például a földalatti, amely ott nélkülözhetetlen közlekedési eszköz. A new-yorki földalatti irtózatot forgalmat bonyolít le, normálisan 2 millió ember használja naponta. Ilyen forgalom, amely természetesen a nap 24 órájára nem *egyenletesen* elosztva bonyolódik le, hanem az üzleti órákkal kapcsolatban csúcsteljesítményekben kulminál, *nem valami* kényelmes. A földalatti Amerika legdemokratikusabb intézménye. Mindenki ezt használja, a néger munkástól a milliomosig, — mert *kénytelen* ezt használni — tehát majdnem mindig zsúfolt, meleg, lármas, az emberek mint érett fürtök

lónak a kocsi tetejére erősített szíjakon, a ki- és beszállás mindig egy-egy elkeseredett közelharc jellegével bír. Mindenki siet, mindenkinek sürgős, — rendkívül *egyszerű ezzel* szemben az egész jegykérdés megoldása; olyanfajta forgóajtókon bell bemenni az állomásra, mint nálunk például a futballmérkőzéseken, ezek a forgóajtók csak akkor mozognak, ha az ember egy 5 centest dob be. Ezért az 5 centért azután az ember utazhat *ahová és ameddig* akar és természetesen semmiféle ellenőrzés nincsen.

Az európai embert a meglepetések, szokatlan jelenségek egymásután érik.

Például a bankszolgák nyitott revolvertáskákkal járnak, amelyekből hatalmas pisztolyok kandáknak ki. Gengszterekkel viszont nem találkoztam — úgy látszik, elrabolni sem igen akartak.

Csudálatosan működik az amerikai telefon. Annak ellenére, hogy hétjegyű számokat keli tárcsázni, fantasztikus sebességgel jelentkeznek az állomások, miután minden iroda, hivatal számos vonallal rendelkezik és mindenki röviden beszél, amiért jóformán alig fordul elő, hogy az

ember ne kapja meg azonnal az összeköttetést. A telefonnál különben megnyilvánul az amerikai ember egyik legfőbb karakterisztikuma, az a készség, amellyel embertársainak segítségére van. Komplikált ügyekben igyekeznek rendelkezésre állni, nehézségeket a lehető legegyszerűbben megoldani, általában embertársaiknak szolgálátára lenni.

Amerikai tartózkodásom első napjainak honvágyát erősen enyhítette az a mozielőadás, amelyen résztvettem. Amerikában éppen úgy, mint a nagy angol mozikban, szokás a filmek között egy-két zenekari és revüszámot is adni. Nem tudom, hogy reám voltak-e tekintettel, biztos azonban az, hogy erősen meg voltam lepve, amikor a sülyesztett zenekarból első számként a Rákóczi induló és közvetlen utána a hosszúnapi Kol Nidré hangjai ütötték meg fülemet, amely utóbbi különben többé-kevésbé indokolva is volt. Nem szabad ugyanis elfelejteni, hogy New-Yorkban a lakosságnak mintegy egyharmad része, körülbelül kétfélmillió ember él ezen az ősi valláson és éppen a nagy ünnepek között voltunk.

És itt talán érdemes egyet-mást elmondani

arról a nagy olvasztótégelyről, melyet a bevándorolt lakosság tekintetében az Államok jelentenek. A kolonizáció kezdetén a túlnyomóan angol lakosság mellett írek, hollandok és német parasztok telepedtek le. A nagyarányú amerikai kivándorlás a múlt század közepén kezdődött s a múlt század második felében egész 1880-ig körülbelül tíz millió ember vándorolt ki. Túlnyomórészt Észak-Európából és pedig főleg Németországból, de még mindig nagyszámban Angliából, Írországból és a Skandinávállamokból is. Ez az Amerika — mint André Siegfried mondja — ha tarkítva is volt ír és német színekkel, alapjában mégis angol volt. Az olvasztótégely munkája a 80-as évek után vált igazán nehézé: 1880-tól a háború kitöréséig 22 millió ember vándorolt be, de ezek már csak kisebb részben eredtek az északi államokból, nagyobb részben a Monarchiából, Oroszországból, Itáliából, a Balkánországo kból, akik mellett a világ minden fajtája, a lettektől a japánokig volt képviselve. Az olvasztókemence munkája úgyszólván lehetlenné vált: ezt a tarka konglomerátumot összeolvasztani, ebből egy egységes típust kitermelni

lehetetlenségnek bizonyult. Az Egyesült Államok — az utolsóelőtti statisztika szerint — 105 milliónyi lakosságából (jelenleg 122 millió) 94.8 millió fehér és 10.4 millió fekete. A 94.8 millió fehérből 58.4 millió született *amerikai* szülőtől, 36.4 millió közvetlenül a külföldről származott, s ha már az olvasztótégely az egész országra vonatkoztatva nem működik kielégítően, ez New-York, Pennsylvania, Virginia, Carolina, Georgia, Tennessee tartományokra s különösen New-York városára fokozottan áll, 6 millió lakosából több mint 5 millió bevándorolt, illetőleg bevándorolt szülőktől ered. Az olvasztókohó mintha az utóbbi időben igen tökéletlenül működne. Valahogy ezt éreztem, amikor mindjárt az első napokban a közvetlenül a City közelében fekvő kínai negyednek tipikusan kínai házait, üzleteit, az üzletek feliratait láttam, vagy pláne mikor a Bronxon — tulaj donképeni szegény zsidónegyed — mentem keresztül. Én ugyan nem voltam Orosz-Lengyelország kis városaiban soha, de azt hiszem, hogy ott sem, legfeljebb csak regényekben lehet olyan alakokkal találkozni, amelyeneket ott láttam.

Míg ebben a városrészben a külsőségekben is az emberek elkeseredetten ragaszkodnak a legorthodoxabb hagyományokhoz, addig ugyanez a város ki tudja termelni magából az Emanuel-templomot, amelyben dacára, hogy zsidó templom, kalap levéve, úgyszólván kizárólag angol nyelven, nemes, egyszerű formák között tisztelik az Urat. A hölgyek és urak nem elkülönítve, hanem együtt vannak elhelyezve, a láthatatlan orgona mellett hárfák, hegedűk és csellók szólanak és ha néha-néha nem hallana az ember egy-egy héber nyelven elmondott áldásmondatot, nyugodtan gondolhatná, hogy keresztény felekezet Istentiszteletén vesz részt. Szokatlan volt számomra úgy az a mély áhítat és csend, mint a jótékonyági adakozásoknak legdiszkrétebb formája, amely ezt az ünnepi Istentiszteletet jellemezte.

A zsidókérdés tárgyalását mellőzöm. Zsidókérdés az Államokban is van, ha megjelenési formája egészen más is, mint Európában. Több stúdiumot és több időt igényel a kérdéssel való foglalkozás.

És külön kérdés a sárgafaj kérdése, külön

kérdés a román-szláv bevándorlók kérdése és külön kérdés a négerkérdés.

De hogy az olvasztó átalakító munkája egészen még sem szűnt meg, s ha nem is a lényeg tekintve, de legalább is a külsőségekben definiálhatatlan valami, rövid egynéhány nap alatt hatalmába kerítvén az embert, azt magamon is tapasztaltam. Lassanként anélkül, hogy észrevennők, apró kis amerikai szokásokat veszünk fel, míg azután az ember egy szép napon konstatálja, hogy reggeltől estig gummit rág, pipázik, kezd hozzászokni az állva való ebédeléshez, amerikai ruhadarabokban tellik kedve, amelyek közül nem utolsó helyen említendő a cipzárral ellátott azon ruhadarab, amelyet a múlt század elején még nem volt illendő dolog nevéen nevezni, hogy természetesnek tartja az ember kész cipőnek és ruhának a vásárlását és hogy a napi munka végeztével szívesen tölt egy-egy negyedórát azokon az inkább népszerű, lármás szórakoztató helyeken, amelyek a 40 kilométer hosszú Broadway főattrakcióit képezik.

Bámulatosan ellenállhatatlan, legalább is külsőségeiben ennek a városnak a hatása. Ez odáig

megy, hogy valamelyik szombaton elhatároztam magam arra, hogy megnézzek egy baseballmérkőzést, melyet a Columbia egyetem csapata játszott egy másik egyetem ellen. A mérkőzés külsőségei szenzációsak voltak, a Columbia egyetem óriási kísérettel vonult fel, zenekarral, amelynek élén a tamburmajor botjával legcsodálatosabb zsonglőrmutatványokat mutatott be. A lárma, a csapatok ösztönzése minden képzetet felülmúl. A játék maga ezzel szemben európai számára, de legalább is az én számomra nagy mértékben ellenszenves, erőszakos, brutális és ostoba.

Itt említem meg, hogy a Columbia egyetem egész oktatási rendszerében a szabad nemzetközi kultúrszellemet képviseli, szemben a Harvard egyetemmel, mely a puritán angol-szász szellem kifejezője. Roosevelt a Columbia egyetemről került ki, s a brain-trust nem egy tagja a Columbia egyetem professzora volt.

A newyorki utca képéhez tartozik egy nálunk teljesen ismeretlen intézmény: az úgynevezett „Picketing”. Nem tudtam mire vélni, amikor az egyik mozi előtt néhány férfit láttam, akik a

hátukra akasztott hatalmas táblákon szólították fel a közönséget, hogy tartózkodjanak e mozi látogatásától, mert annak tulajdonosa egy gazember, aki alkalmazottait kiuzsorázza és zenészeit kidobta. Hallottam, hogy a sztrájkoló munkások ugyanilyen módon szólítják fel a vevőközönséget arra, hogy a sztrájkokozó gyárak produktumait ne vásárolják, sőt egy amerikai barátom azt mesélte, hogy találkozott egyszer egy barátjával, aki egy vele azelőtt intim viszonyban lévő hölgy lakásának ajtaja előtt járt fel s alá egy ilyen táblával a hátán felszólítva a város férfilakosságát, hogy e hölgy látogatásától tartózkodjanak.

Általában minden megnyilvánulás a maga brutális erejével fogott a legjobban meg. Az egész amerikai kontinenst, valahogy az őserők elhasználhatatlansága jellemzi a legjobban; ez talán még a természeti tűneményekre is vonatkozik. Sehol nem láttam viharokat olyan elemi erővel, oly mindent elsöprő vehemenciával kitörni, végigzúgni, mint éppen New-Yorkban. Általában teljes állhatatlanság jellemzi az időjárás és atmoszférikus viszonyokat és előfor-

dúlt az, hogy délelőtt a nyomasztó hőség úgyszólván elviselhetetlenné teszi az életet, viszont délután, vagy este már fűtik a lakásokat — olyan nagy temperatúraesés állott be. Ottani orvosoktól hallom, hogy az emberi mikrokozmoszban is hasonló erővel lépnek fel egyes kórokozó bacillusok; azt mondják, hogy bacillusok okozta betegségek, amelyek nálunk Európában jelentéktelenek, Amerikában akárhányszor sokszoros és nagy veszedelmet jelentő erővel lépnek fel. Úgy látszik, a bacillusok is megszokták a brutalitást.

Ugyanezt látjuk az üzleti élet terén is: Nincs kétségem a tekintetben, hogy a nemzetközi devizapiacokon történt események itt nálunk is megfelelő izgalmat váltottak ki; de egyenesen kaotikus volt az a reakció, amellyel a newyorki bank- és üzleti élet az aranyblokkhoz tartozó államok elhatározására felelt. Aznap éjjel, amelyen Franciaország a maga devizájának értékét leszállította, New-Yorkban reggel 4 órakor olyan élénk volt az üzleti forgalom, mint máskor nappal. Egész sor üzletbarátom hívott fel hajnali órákban telefonon, negyed

óráról negyed órára újabb információkat közöl-
vén, amelyekről utólag kiderült, hogy erősen
nélkülözték a *tárgyi* alapot.

Legyen szabad most már néhány szót utam
gyakorlati eredményéről szólanom, bár úgy ér-
zem, hogy a kelleténél jobban veszem igénybe
szíves türelmüket.

Már előadásom bevezető részében utaltam
arra, hogy sikerült igen nagyszámú és rendkí-
vül nagyjelentőségű amerikai textûgyárral
oly összeköttetésbe jutnom, amelyek lehetővé
tették ezen gyárak egész berendezésének alapos
megvizsgálását és tanulmányozását.

Túlmegegyszerűen egy ilyen előadás keretein a techni-
kai részletek ismertetése, úgy hogy talán az a
leghelyesebb, ha néhány számszerű adattal mu-
tatok rá arra a fejlettségi fokra, amelyen ma
az amerikai, például fonó- és szövőipar áll.

A gépek tökéletes berendezése lehetővé teszi,
hogy egy munkás 2400 fonóorsót szolgáljon ki
akkor, amikor nálunk tökéletesen és modernül
berendezett fonódákban csak 1000 orsót szolgál
ki. Nálunk jól berendezett modern szövődékben
egy munkás 4—6 szövőszéket lát el, Amerika-

ban 40-től 60-ig, sőt volt egy gyár, ahol 100 széket látott el egy munkás. A hatásfok nálunk 78—82%, Amerikában 95—97%.

Általában a gépek kolosszális sebessége tűnik fel a mi viszonyainkhoz képest. Ennek a sebességnek a következménye az, hogy pl. míg nálunk per esztendő egy nyomógép teljesítménye 1 millió—1 milló egyszázezer méter, nálunk általában 3 millió és emellett még fantasztikusan magasabb számokról is hallottam.

A cérnázógépek fordulatszámja a mi 7—8000-ünkkel szemben per perc, nálunk 15.000 és így tovább. Mindjárt a legelső pillanatban a szakembernek szinte szembeötlik minden gyárban, amit megtekintettem, az a nagy differencia, ahogy gépeik szinte száguldanak a mi normális járatainkhoz képest.

A magyarázat igen egyszerű.

Meg kellett elsősorban állapítanom azt a horribilis munkabérdifferenciát, amely a newyorki és az északi államok bérei, valamint a mi béreink között fennáll. Az élet drágább és a munkás standingje jóval magasabb. Talán ez volt az oka, hogy az emberek rájöttek az észszerű

berendezésre és racionalizálásra, amely az alapja minden termelésbeli tökéletességnek. Kezdődik ez ott, hogy a gépeket a lehető legjobb anyagból gyártják és folytatódik azon, hogy a gépeket munkaközben állandóan figyelve, újabb és újabb kisebb-nagyobb változtatásokat eszközölnek rajtuk, amelyek alkalmasak arra, hogy a gépek teljesítőképessége lehetőleg megszakítás nélkül, a maximális határfokon állandóan kihasználtságuk. Természetesen rávitte őket a magas bérek által kiváltott racionalizálási törekvés az automatizálás képzelhető legmagasabb fokára.

Ide tartozik, hogy a produkálendő készáru természetét szem előtt tartva, olyan nyersanyagok kerülnek felhasználásra, és ezekből olyan félgyártmányok készíttetnek, amelyek a további feldolgozás folyamán a megfelelőleg berendezett gépekhez valók, a gépekbe tökéletesen illenek. Az anyag hiányossága, vagy meg nem felelő volta nem képezheti a termelésnek meg-megújuló akadályát.

Kizárólag szakemberekből álló közönség előtt igen jó példákkal tudnám ezt illusztrálni, de őszintén szólva százszor meggondolnám, hogy

ezt megtegyem és így még jobban próbára tegyem szíves türelmüket, amellyel — félek, hogy különben is visszaéltem.

Ugyanez vonatkozik a különböző termelési segédanyagokra is, amelyeknél mind az a szempont domborodik ki, hogy drágább dolog ezeknél megtakarításokat elérni, ha ez a termelés rovására megy, mint ezeket a segédeszközöket tökéletes minőségben beszerezni és ezzel az üzemek hatásfokának optimális voltát biztosítani.

Rendkívül lényeges faktor azonban mindezek mellett, sőt mindezekon felül a folytatólagos munkamenet kérdése, amelyet Amerikában éppen a nehéz munkabérvizonyok következtében évtizedek óta igen alaposan tanulmányoztak és amely téren óriási eredményeket értek el.

Ez a kérdés tulajdonképpen két részre oszlik. Az első az, hogy az egyes gépek kezelésével megbízott munkást ténylegesen csak ennek a kérdéses gépnek a kezelésével, illetve az azon történő munkamenet figyelésével bízzák meg és más megfelelőleg organizált munkáscsoportok kezeibe teszik le mindazon egyéb munkák végzését, amelyek szükségszerűen elvonják a munkás figyel-

mét, munkaképességét és idejének egy részét tulajdonképeni feladatától. Ez természetesen összefüggésben áll a megfelelő transport-berendezésekkel is, amelyeket Amerikában igen nagy tökélyre emeltek.

A másik része a problémának a helykérdés, tehát a tulajdonképeni tőkekérdés. Tömeggyártást nem lehet ötletszerűen felépített, toldozott, előre át nem gondolt olyan gyárakban folytatni, amelyek nem a követendő munkamenet százszázalékos előzetes figyelembevételével épültek. Ahhoz, hogy megfelelő szállítóberendezések létesíttessenek, hogy alkalmas módon megszervezett segéderők kellő időpontban hozzák a nyersanyagot és félgyártmányokat a géphez, hogy a gépekről lekerülő termékek kellő időpontban szállítsanak mindig a megfelelő helyre, ahhoz, hogy az egész termelés folyamán mozgatandó anyag- és árutömegek mindig csak a legrövidebb utat tegyék meg — mindezeknek a helyes megszervezéséhez *ceteris paribus* hely kell. Ennek az igazságnak a felismerése nélkül helyesen gyártani és jó eredményeket elérni nem lehet.

Mindezen tisztán technikai berendezésekre

vonatkozó momentumokon felül meg kell említenem, hogy a nagyobb amerikai üzemek rendkívül nagy súlyt fektetnek a korrekt és mindent felölelő tudományos berendezésekre, alapos statisztikákra, valamint a helyes kalkulációs szisztémára.

Ha össze kívánnám foglalni mindazt, amit az amerikai gyárakban láttam, úgy azt mondanám, hogy rendkívül szorgalmat tapasztaltam, amely nemcsak a vezetők, de a munkásság körében is megállapítható és nagy leleményességet, amely minden ipari tevékenykedést állandó evolúcióban tart.

Néhány szót még a pamutkérdésről:

Bár már megemlékeztem erről, nem hagyhatom itt sem szó nélkül e kérdés fontosságát. E nyers termény minősége és ára döntően hat az egész textilipar készáruinak minőség- és árban versenyzésére.

Kétséget sem szenved, hogy a bevásárlásnak az a módja és formája, ahogy azt nálunk, valamint általában Közép-Európában üzik, nem megfelelő. Saját tapasztalataim alapján mondhatom, hogy ha megfelelő organizációval a pamutot a

helyszínen a déli államokban vásároljuk, úgy alacsonyabb árak mellett lényegesen jobb minőség fog a fonodákban feldolgozásra kerülni. Japánban már három, egymástól független szindikátus vásárolja ilyformán a pamutot és a bostoni hatalmas fonók közül többen évenként néhányszor küldik le a farmerek cooperation-jéhez megbízottjukat, hogy az személyesen válogassa ki a legjobb bálákat. Természetesen bár megoldható, hogy nálunk is egyes cégek közvetlenül vásároljanak, helyesebb és előnyösebb, ha nálunk is, mint Japánban szindikátus alakul, amely megbízható és szakképzett ügynökeivel — hiszen ilyenek rendelkezésre állanak — a pamutot ott helyben vásárolja.

Bocsánatot kérek, hogy a nagy amerikai kérdések helyett, amelyek között mint a pánamerikai kongresszus lefolyásából tudni méltóztatnak, az első helyet foglalja el az Egyesült Államok szerepe Észak- és Dél-Amerikában, a Pacific-probléma helyett, mely az Egyesült Államokat Japánnal állítja szembe, az angol-amerikai összehozás kérdése előtt, melyet még Carnegie nevezett el annak idején „Reunited States

of the British-American-Union”-nak, szóval, hogy ez érdekes és fontos témák helyett a magam néhány ezer bála pamutjának jutányos beszerzésével untattam hallgatóimat.

És ha ezután kérdést intézek önmagamhoz és előadásom után önökhöz, hogy vájjon ismereteim gyarapítása és a rámbízott érdekek istápolása, de így közvetve az ország közgazdasági fejlődése szempontjából érdemes volt-e ezt az utat megtenni, úgy ámbár nem tudom, hogy az előadottak alapján milyen erre vonatkozólag az önök véleménye, mélyen tisztelt Hölgyeim és Uraim, én magam át vagyok hatva attól, hogy az út eredménye nemcsak annak érdekessége szempontjából, hanem közvetlen vállalatom teljesítőképesége, a racionalizálás oly fontos érdekeinek elérése szempontjából is jó volt és hasznos volt. Hogy milyen következményekkel járt, azt talán legjobban az *a* beszélgetésem jellemzi, amelyet egy igen tisztelt kartársammal folytattam, aki azt a kérdést intézte hozzám, hogy tulajdonképpen mit hoztam a tengerentúlról, mily érdekeset láttam és tapasztaltam, amire azt közöltem, hogy erre vonatkozólag most nem

nyilatkozom, csak legyen meggyőződve, hogy az én utam neki és az összes kartársainknak sok pénzébe fog kerülni.

Csodálkoztam, el voltam ragadtatva mindattól, amit láttam és tapasztaltam, de azért mikor ütött a hazautazás órája és a nagy olasz hajó lakosa lettem egy hétre, szívem és érzéseim még fokozottabb mértékben ébresztettek arra a tudatra, hogy európai vagyok, magyar vagyok és az is maradok.

Köszönöm, hogy türelemmel végighallgattak.